

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АГРАР УНИВЕРСИТЕТИ

Кўлёзма ҳукукида
УДК: 657.6-051:636/639 (575.1)

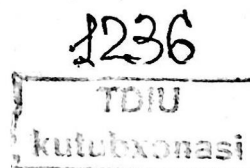
МЕНГЛИКУЛОВ БАХТИЁР ЮСУПОВИЧ

ЧОРВАЧИЛИКДА БИОЛОГИК АКТИВЛАРНИ САҚЛАШ
ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИ, ТАННАРХ ҲИСОБЛАШ ВА АУДИТИ
МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

08.00.08 - Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит ихтисослиги бўйича иқтисодиёт
фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун
ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий маслаҳатчи: и.ф.д., профессор Р.Д.Дусмуратов

Тошкент – 2023

008
M-43

МУНДАРИЖА

	КИРИШ	4
I БОБ.	ЧОРВАЧИЛИК ТАРМОҒИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА ТАШКИЛИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ.....	19
1.1-§.	Миллий иқтисодиётда чорвачилик тармоғининг ўрни ва харажатлар ҳисобини ташкил этишнинг хусусиятлари.....	19
1.2-§.	Чорвачиликда биологик активларни тан олиш ва ҳисобини ташкил этишнинг назарий масалалари ҳамда бошқарувнинг ахборот таъминотидаги муаммолар.....	29
1.3-§.	Чорвачиликда харажатларнинг туркумланиши ҳамда бошқарув ҳисоби жараёнларининг ташкилий жиҳатлари.....	41
	I боб бўйича хулоса.....	61
II БОБ.	ЧОРВАЧИЛИКДА БИОЛОГИК АКТИВЛАРНИ САҚЛАШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	63
2.1-§.	Чорвачиликда биологик активларни сақлаш харажатлари ҳисобини ташкил этишнинг хусусиятлари.....	63
2.2-§.	Чорвачиликка қилинган харажатлар ва олинган маҳсулотларнинг аналитик ва синтетик ҳисобини такомиллаштириш.....	70
2.3-§.	Биологик активлар ҳисобининг услубий жиҳатларини такомиллаштириш.....	83
	II боб бўйича хулоса.....	96
III БОБ.	ЧОРВАЧИЛИК МАҲСУЛОТЛАРИ ТАННАРХИНИ ҲИСОБЛАШНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	98
3.1-§.	Чорвачилик тармоғи маҳсулотлари таннархини ҳисоблашнинг назарий ва услубий асослари.....	98

3.2-§.	Сут чорвачилиги маҳсулотлари таннархини калькуляциялашнинг услубий жиҳатларини такомиллаштириш	103
3.3-§.	Чорвачилик маҳсулотлари таннархини пасайтириш резервларини аниқлаш ва тезкор таҳлил услубини ривожлантириш.....	124
	III боб бўйича хулоса.....	134
IV БОБ.	ЧОРВАЧИЛИҚДА БОШҚАРУВ АУДИТИНИНГ ТАШКИЛИЙ-УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	138
4.1-§.	Чорвачиликда бошқарув аудитининг ташкилий-услубий асосларини шакллантириш.....	138
4.2-§.	Чорвачиликда харажатлар аудитининг ташкилий-услубий жиҳатларини такомиллаштириш.....	155
4.3-§.	Ўстиришдаги ва боқувдаги ҳайвонлар аудитининг ташкилий-услубий жиҳатларини такомиллаштириш.....	164
4.4-§.	Чорвачиликда биологик активлар аудитини ташкил этиш ва уни такомиллаштириш.....	178
	IV боб бўйича хулоса.....	193
	ХУЛОСА.....	198
	Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	204
	ИЛОВАЛАР.....	224

КИРИШ (Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш ва аҳолига экологик тоза ва сифатли қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етказиб беришнинг аҳамияти ошиб бормоқда. Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти (ФАО) маълумотларига кўра, «Келгуси ўн йилликда сут ва парранда гўшти ишлаб чиқаришнинг энг юқори суръатларда, мос равишда 22 % ва 17 % га ўсиши прогноз қилинмоқда. Кўпгина мамлакатларда гўшт ва сутни кўпроқ ишлаб чиқаришга чорва молларининг сонини кўпайтириш ва ҳар бир ҳайвондан олинадиган маҳсулот ишлаб чиқаришни ошириш орқали эришилади»¹. Дунё мамлакатларида бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартларга мувофиқлаштириш ва унинг ахборотларидан самарали фойдаланиш муаммоси ҳам тобора долзарб бўлиб бормоқда.

Жаҳонда молиявий ҳисобот ва аудитнинг халқаро стандартларини қўллаш шароитида бухгалтерия ҳисоби ва аудитни ташкил этиш методологиясини такомиллаштиришга қаратилган илмий тадқиқотлар амалга оширилмоқда. Ушбу тадқиқотларда харажатлар ҳисобини ташкил этиш ва аудитини ўтказиш услубиятини такомиллаштириш, биологик активларни ҳисобга олиш, биологик активлар ҳисоби ва аудитини ташкил этишни халқаро стандартлар талабларига мослаштириш, харажатларни таснифлаш услубларини шакллантириш, таннарх ҳисоблаш услубиятини ишлаб чиқиш ва уни қўллаш юзасидан чуқур илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги иқтисодиётнинг етакчи тармоқларидан бири ҳисобланиб, сўнгги йилларда аграр соҳани ривожлантиришга қаратилган кенг қамровли ислоҳотлар олиб борилмоқда. Амалга оширилган чоратadbирлар натижасида «қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалигининг ялпи

¹ OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030. <https://www.fao.org/3/cb5332en/Meat.pdf>.

ички маҳсулотдаги улуши 2020 йилда эса 27,1 фоизни, 2021 йилда 26,9 фоизни ташкил этди»². Тармоқда бошқарувнинг замонавий усулларини кенг жорий этиш орқали бухгалтерия ҳисоби ва аудитни халқаро стандартлар ҳамда тажрибалар асосида такомиллаштириш, хусусан, бошқарув ҳисоби ва аудитининг услубий жиҳатларини ривожлантириш бугунги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланади. Хусусан, чорвачиликда харажатларни камайтириш, маҳсулот таннархини тўғри ҳисоблаш, бухгалтерия ҳисоби ва аудитнинг олдидаги муҳим вазифалардан саналади. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, бу тармоқда бир қанча муаммолар ҳозирги кунда ўз илмий ечимини кутмоқда. Бу эса, сут қорамолчилигида харажатларни туркумлаш, баҳолаш, ҳисобга олиш ва ҳисоботда акс эттириш, самарадорлигини таҳлил қилиш ҳамда аудиторлик текширувидан ўтказишнинг услубий жиҳатларини такомиллаштириш бўйича илмий изланишлар олиб боришни тақозо қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги, 2019 йил 28 мартдаги ПФ-5659-сон «Ветеринария ва чорвачилик соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2019 йил 23 октябрдаги ПФ-5853-сон «Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида»ги фармонлари, 2018 йил 17 августдаги ПҚ-285-сон «Чорвачиликни янада ривожлантириш, тармоқ фаолиятини мувофиқлаштириш ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2019 йил 18 мартдаги ПҚ-4243-сон «Чорвачилик тармоғини янада ривожлантириш ва кўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2021 йил 3 мартдаги ПҚ-5017-сон «Чорвачилик тармоқларини давлат томонидан янада кўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги, 2022 йил 8-февралдаги ПҚ-120-сон «Ўзбекистон

² Yillik statistik to'plam. 2011-2020. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Toshkent-2021. hamda <https://stat.uz/uz/nashrlar/3635-yillik-statistik-to-plamining-2021-yil-uchun-ma'lumotlari>